

Bogumił Wykowski

Olsztyn

Przygotowanie, przebieg i konsekwencje głosowania ludowego z 30 czerwca 1946 r. dla mieszkańców powiatu szczycieńskiego

Po tzw. wyzwoleniu powiatu Szczytno przez Armię Czerwoną w styczniu 1945 r. do momentu przybycia administracji polskiej, czyli do 5 kwietnia, Rosjanie robili, co chcieli. Przede wszystkim wywozili inwentarz zwierzęcy i dobra trwałe, traktując je jako zdobycz wojenną¹. Administracja polska w tym powiecie, jak i w innych częściach byłych Prus Wschodnich, anektowanych w granice powojennej Polski, działała w pierwszej połowie 1945 r. de facto bez regulacji prawnych, gdyż, jak stwierdził Edmund Wojnowski, „hitlerowskie prawo legło w gruzach, a prawo polskie jeszcze na tym terenie nie obowiązywało”². Organizacja cywilnej administracji polskiej na poziomie samorządu terytorialnego trwała do 1946 r. W latach 1945–1947 zachowano dla powiatu szczycieńskiego, podobnie jak dla innych powiatów, przedwojenny podział administracyjny. Jednak pod względem terytorialnym niemiecki system gmin jednostkowych (*Amtsbezirke*) zastąpiono gminami zbiorowymi³.

W artykule skupiono uwagę czytelnika na przygotowaniu i przebiegu głosowania ludowego z 30 czerwca 1946 r. w powiecie szczycieńskim, roli w tym wydarzeniu partii koncesjonowanych (Polska Partia Robotnicza, Polska Partia Socjalistyczna i Stronnictwo Ludowe), Polskiego Stronnictwa Ludowego i UB oraz zainteresowaniu mieszkańców tą sprawą.

¹ Według statystyk niemieckich, na które powoływał się starosta szczycieński Walter Późny, w powiecie było 50 gospodarstw powyżej 100 ha o łącznej powierzchni 9861 ha, 52 gospodarstwa od 75 do 100 ha, 282 gospodarstwa od 50 do 75 ha. Gospodarstwa o areale od 50 do 100 ha zajmowały 16 900 ha, a 1158 gospodarstw od 25 do 50 ha – 37 tys. ha. W tym czasie w powiecie było 5050 sztuk bydła, w tym 2267 z importu duńskiego i szwedzkiego, 208 z województw centralnej Polski. – Archiwum Państwowe (dalej: AP) w Nidzicy, sygn. 7/3, Prezydium Rady Narodowej i Wydział Powiatowy w Szczytnie, Protokół nr 10 posiedzenia Wydziału Powiatowego w Szczytnie z 7 VI 1949 r., k. 12; B. Wykowski, *Administracja państwowa na przykładzie pracowników starostwa, a zwłaszcza Waltera Późnego i wybranych instytucji użyteczności publicznej w powiecie szczycieńskim w latach 1945–1949*, „Rocznik Mazurski” (dalej: RM) 2013, t. 17, s. 28, 42, 45–50.

² E. Wojnowski, *Warmia i Mazury w latach 1945–1947. Kształtowanie się stosunków politycznych*, Olsztyn 1968, s. 62.

³ Ibidem, s. 65.

Podstawową bazę źródłową stanowią dokumenty archiwalne pozyskane z Instytutu Pamięi Narodowej Oddziału w Warszawie i Białymstoku, Archiwum Państwowego w Olsztynie i Nidzicy oraz Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Uzupełnieniem wykorzystanych dokumentów jest literatura pomocnicza, związana bezpośrednio lub pośrednio z tematem opracowania. Należy zaznaczyć, że większość dokumentów archiwalnych dotyczących referendum nie zachowała się⁴. Prezentowane w aneksach dla powiatu szczycieńskiego pochodzą z KP PPR i PUBP w Szczytnie.

Po ustaniu działań wojennych II wojny światowej w Polsce Polska Partia Robotnicza (PPR) dążyła do pełnego przejęcia władzy w kraju. W tym celu poszukiwała najdogodniejszych rozwiązań. Nie zamierzała dzielić się władzą z Polską Partią Socjalistyczną (PPS) czy Polskim Stronnictwem Ludowym (PSL), które pozostawało w otwartej opozycji wobec komunistycznej wizji państwa polskiego⁵. W tym czasie komuniści mieli do dyspozycji ludowy aparat represji i ucisku, czyli dość sprawnie utworzoną i efektywnie działającą służbę bezpieczeństwa⁶, MO i wojsko oraz znaczną część administracji. To – jak zaznaczył Czesław Osękowski – stawiało PPR „w uprzywilejowanej pozycji wobec przeciwników politycznych i sojuszników i powodowało narzucanie własnych programów i koncepcji politycznych. Pozycja ich poparta była przez władze ZSRR oraz obecnością w Polsce radzieckiego wojska, znacznych sił NKWD i radzieckich doradców politycznych”⁷. Nieco trudniej przyszło działać PPR w pierwszych dwóch latach na terenach pozyskanych przez Polskę powojenną. W Okręgu Mazurskim, a później w województwie olsztyńskim, działacze z PPR nie mieli zasadniczego wpływu na bieg wydarzeń nie tylko w administracji państwowej, ale także nie potrafili skutecznie oddziaływać na społeczeństwo. W realizacji tych zadań przeszkadzało im podziemie walczące, brak kompetencji i umiejętności zarządzania oraz zatrudnieni w administracji państwowej w tym okresie autochtoni, którzy z racji znajomości języka niemieckiego i terenu mieli znaczny wpływ na dobór swoich

⁴ Na fakt wybrakowania tych dokumentów czy wręcz ich zniszczenia w skali całego kraju zwrócił uwagę Czesław Osękowski w książce *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000, s. 8.

⁵ Cz. Osękowski, *Wybory do sejmu 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000, s. 25, idem, *Mazurzy wobec referendum z 30 czerwca 1946 roku*, „Borussia” 1996, nr 12, s. 99.

⁶ Według ustaleń Czesława Osękowskiego (*Referendum 30 czerwca 1946 roku...*, s. 47) kluczową rolę w przygotowaniu i sfalszowaniu referendum oraz wyborów do sejmu 1947 r. odegrali funkcjonariusze UB różnego szczebla. „Przed referendum UB współpracował głównie z PPR, wojskiem, KBW, WOP, MO i ORMÓ. W marcu 1946 r. na podstawie decyzji Biura Politycznego KC PPR powołana została Państwowa Komisja Bezpieczeństwa Publicznego. Miała ona koordynować działania wojska i organów bezpieczeństwa w zwalczaniu podziemia zbrojnego oraz zabezpieczenia referendum, a później wyborów do sejmu”.

⁷ Cz. Osękowski, *Wybory do sejmu 19 stycznia 1947 r. w zachodniej i północnej Polsce*, [w:] S. Łach (red.), *Władze komunistyczne wobec ziem odzyskanych po II wojnie światowej*, Słupsk 1997, s. 99.

współpracowników, w tym także sołtysów. Tak było między innymi w powiecie szczycieńskim⁸.

Na terenie powiatu szczycieńskiego trzy „koncesjonowane” partie polityczne: PPR, PPS i Stronictwo Ludowe (SL), powstały w drugiej połowie 1945 r. Rolę dominującą – mało skutecznie – próbowała odgrywać PPR⁹. Jednak brak w jej szeregach ludzi wykształconych czy wykwalifikowanych zawodowo utrudniał przywództwo polityczne w powiecie. Ogólnie PPR nie cieszyła się poparciem społecznym¹⁰. Inaczej wyglądało poparcie dla SL, identyfikowanego częściowo z przedwojenną Partią Mazurską, działającą w byłych Prusach Wschodnich, w tym także w powiecie szczycieńskim, gdzie w pierwszych latach powojennych znaczną część ludności stanowili autochtoni¹¹.

Na pierwszym, przejściowym etapie powojennego kształtowania się administracji państwowej, obowiązek zorganizowania między innymi głosowania ludowego 30 czerwca 1946 r. spoczywał na urzędnikach powiatu. Chodziło przede wszystkim o ustalenie i przygotowanie lokali wyborczych w powiecie¹².

⁸ B. Wykowski, *Działalność Waltera Późnego w latach 1945–1949 na terenie powiatu szczycieńskiego*, „RM” 2005, t. 9, s. 98–106, idem, *Administracja państwowa na przykładzie pracowników starostwa...*, op. cit., s. 21–68.

⁹ Początki tej partii jej sekretarz na powiat szczycieński Józef Parol opisał: „Na pierwsze spotkanie przybyło z Makowa 5 członków partii. Posiadali oni sklepiki w Szczytnie i handlowali w sposób mało wybredny bimbrem i czym się dało, nie wyłączając broni”. – J. Golec, *Udział organów Milicji Obywatelskiej i Bezpieczeństwa w walce o utrwalanie władzy ludowej na Warmii i Mazurach (wiosna 1945–wiosna 1947)*, Łódź 1976, mps (praca doktorska napisana pod kierunkiem doc. dr. hab. Stefana Banasiaka), s. 46.

¹⁰ Pierwsza grupa „pepeerowców” przybyła do Szczytna 30 IV 1945 r. wraz z osadnikami z okolic Makowa. Trzon PPR w powiecie Szczytno stanowili przede wszystkim funkcjonariusze UB i MO. W sierpniu 1945 r. partie w powiecie szczycieńskim liczyły: PPR – 189 członków, PPS – 120, SL – 150, SD – 0, PSL – 142. Według Józefa Parola PSL liczyło w maju 1946 r. 500 członków: „Bez mała 95% członków z SL przeszło do PSL-u. Prezes SL Żencyzkowski więcej interesuje się PSL-em niż SL, co można śmiało zaznaczyć, że jest jej szkodnikiem. Tak jak i starosta powiatowy Walter Późny – Woźniak, rzekomo ludowiec, jest faktycznie PSL-owcem. – Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), KW PPR w Olsztynie, sygn. 1073/201, Wykaz imienny Woj. Kom. PPR w Olsztynie za miesiąc sierpień 1945 r., k. 49; APO, KP Szczytno, sygn. 1092/9, Sprawozdania miesięczne 1945–1948 (dalej: APO, KP Szczytno, sygn. 1092/9), Sprawozdanie organizacyjne KP PPR w Szczytnie z 3 V 1946 r., k. 16; W. Brenda, *Polskie Stronictwo Ludowe na tle sytuacji społeczno-politycznej w powiecie szczycieńskim w latach 1945–1947*, RM 2008, t. 12, s. 89–91; idem, *Początki działalności Polskiej Partii Robotniczej na Warmii i Mazurach z lat 1945–1946*, RM 2010, t. 14, s. 120; D. Krysiak, *Polska Partia Robotnicza w województwie olsztyńskim w latach 1945–1948. Struktury, kadry, działalność*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2017, s. 86–89.

¹¹ B. Wykowski, *W służbie niepodległości czy zniewolenia? Działacze ludowi w powojennej rzeczywistości politycznej na przykładzie powiatu Szczytno w latach 1945–1956*, mps, s. 1.

¹² Janusz Trzciniński, pisząc o funkcjonujących instytucjach ustrojowych pierwszego (starostwa ze starostą na czele) i drugiego (urzędy wojewódzkie z wojewodą na czele) stopnia w latach 1944–1947 zaliczył je do okresu przejściowego ustroju państwa polskiego. O wyjątkowej roli starosty w polskiej administracji powojennej przypomniał dr Marian Palmarczyk na jednej z odpraw dla starostów w pierwszej połowie 1947 r. Zadania starostów regulował także dekret z 30 XI 1945 r. o Zarządzie Ziem Odzyskanych w art. 7: „Starostowie sprawują zwierzchnie kierownictwo nad wszystkimi działaniami zarządu państwowego i mają prawo wydawania w tym zakresie służbowych

Po raz pierwszy sprawa referendum ludowego pojawiła się podczas obrad Prezydium KRN 6 kwietnia 1946 r. Powrócono do niej 24 kwietnia. Po pozytywnym zaopiniowaniu poprawek komisji poselskiej ustalono, że głosowanie – referendum ludowe – odbędzie się 30 czerwca. Całość prac przygotowawczych odbyła się pod nadzorem władz ZSRR. Zastępca doradcy NKWD przy Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego Siemion P. Dawydow w meldunku do Moskwy zaznaczył, że „decyzję o przeprowadzeniu w Polsce referendum podjęło kierownictwo PPR, lecz ogłoszono ją jako inicjatywę PPS”¹³.

W głosowaniu ludowym mógł uczestniczyć obywatel polski, który ukończył 21 rok życia. Z głosowania wyłączono osoby nieposiadające pełnych praw obywatelskich (ubezwłasnowolnionych, skazanych po 22 VII 1944 r. na utratę praw publicznych, pozbawionych wolności przez sąd lub inny organ orzekający, np. Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym)¹⁴.

W referendum Polacy mieli odpowiedzieć na trzy pytania: 1. Czy jesteś za zniesieniem Senatu? (według komunistów określanego jako izby uprzywilejowanych) 2. Czy chcesz utrwalenia w przyszłej Konstytucji ustroju gospodarczego wprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienia podstawowych gałęzi gospodarki krajowej, przy zachowaniu ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej? 3. Czy chcesz utrwalenia zachodnich granic państwa polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?¹⁵. Jednak, jak podkreśla

zarządzeń wszystkim władzom, urządům i organom urzędowym w granicach działania Ministerstwa Ziemi Odzyskanych”. – Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Zbiory Specjalne, sygn. R-18, Wspomnienia dr Mariana Palmarczyka z lat 1945–1948, Warszawa 1965, s. 7–8; J. Trzciniński, *Instytucje ustrojowe okresu przejściowego 1944–1947*, [w:] M. Kallas (red.), *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, Warszawa 1990, s. 256; M. Kallas, *Historia ustroju Polski*, Warszawa 2007, s. 394–395.

¹³ Cz. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku...*, op. cit., s. 10, 27, 30.

¹⁴ W okólniku nr 11 WUBP przypomniał PUBP w Szczytnie uprawnienia funkcjonariuszy UB do głosowania: „W dniu Głosowania Ludowego 30 czerwca 1946 r., każdy pracownik PUBP winien złożyć do urny wyborczej swój głos. Dla spełnienia tego obowiązku każdy pracownik PUBP musi być zameldowany w miejscu jego zamieszkania. W związku z powyższym wyjaśniam: 1. Prawo do głosowania ma każdy obywatel, który ukończył dniu głosowania 21 lat. 2. Każdy pracownik, który dotychczas nie jest zameldowany, winien zameldować się natychmiast w miejscu jego faktycznego zamieszkania, z wyjątkiem Oddziału Ochronnego z Centrali i WUBP, którzy będą głosowali w jednostkach KBW. 3. Przy zameldowaniu należy podać czas faktycznego zamieszkania, a nie datę zameldowania, jak również przy zameldowaniu należy podać funkcję, wykonywaną funkcję jako »urzędnika państwowego«, a nie faktycznie spełnianą funkcję”. – AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/33, Materiały dotyczące referendum w 1946 r. oraz wyborów 1947 r. w woj. olsztyńskim (dalej: AIPN, BU, sygn. 00231/86/33), Pismo szefa WUBP w Olsztynie mjr. H. Palka do szefów PUBP z 24 V 1946 r., k. 5; Cz. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku...*, op. cit., s. 33.

¹⁵ APO, KM PZPR w Szczytnie, sygn. 1169/43, Kronika szczycieńska 1986–1988., s. 104; Cz. Osękowski, *Wybory do sejmu 19 stycznia 1947 r. w zachodniej i północnej Polsce...*, op. cit., s. 100; Z. Kudrzycki, *Sytuacja społeczno-polityczna na terenie powiatu szczycieńskiego w pierwszych latach powojennych*, „RM” 2005, t. 9, s. 109.

Czesław Osękowski, zasadniczym celem referendum było „odwleczenie wyborów parlamentarnych, wysondowanie wpływów poszczególnych ugrupowań politycznych oraz stworzenie pozorów poparcia przez społeczeństwo polskie dla działalności politycznej i gospodarczej komunistów”¹⁶.

W kwestii czasu głosowania ustalono, iż odbywać się będzie w lokalach wyborczych w godz. od 9.00 do 21.00, a te otwarte będą już od godz. 7.00. W przypadku oddania głosu przez wszystkich uprawnionych w danym obwodzie głosowanie można było zakończyć wcześniej. Ustawodawca przewidywał również możliwość wydłużenia głosowania. Podczas głosowania w lokalu wyborczym musiał przebywać przewodniczący komisji wyborczej lub jego zastępca i co najmniej dwóch jej członków. Wybory miały być tajne i bezpośrednie, jedynie „ulomni przy głosowaniu mogli korzystać z pomocy zaufanej osoby. Podczas głosowania urna musiała być zamknięta i opieczętowana i nie wolno było jej otwierać pod żadnym pozorem. Karty do głosowania miały kolor biały i były opatrzone pieczęcią odpowiedniej komisji okręgowej. Koperty natomiast musiały mieć jednakowy kolor jedynie w danym obwodzie głosowania. W lokalu wyborczym uprawniony do głosowania podawał komisji swoje nazwisko i imię, po otrzymaniu urzędowej koperty i karty do głosowania wpisywał przy każdym pytaniu »tak« lub »nie«, przy czym odpowiedź twierdzącą mógł zastąpić krzyżykiem, a przeczącą kreską. Karta niewypełniona oznaczała, że głosujący odpowiedział »tak« na wszystkie trzy pytania. Następnie wkładał swą kartę do koperty i podawał przewodniczącemu komisji lub jego zastępcy, który w obecności głosującego wrzucał ją do urny”¹⁷.

Przygotowując głosowanie ludowe, komuniści dużą uwagę przywiązywali do tzw. Ziemi Odzyskanych, a dokładniej do mieszkającej tam ludności rodzimego pochodzenia, licząc, że pod presją zagłosuje ona trzy razy „tak”. „Po przeprowadzonej w 1945 i w pierwszym półroczu 1946 r. weryfikacji narodowościowej obywatelstwo polskie nadano około 770 tys. autochtonów, z których 510 tys. mogło wziąć udział w głosowaniu. Ogółem na Ziemiach Odzyskanych do głosowania było uprawnionych ponad 2,3 mln osób. Nic więc dziwnego, że władze przywiązywały dużą wagę do udziału w referendum ludności rodzimej. Stanowiła ona na Ziemiach Odzyskanych czwartą część uprawnionych do głosowania, a w niektórych powiatach ponad połowę (np. Mrągowo, Szczytno, Biskupiec, Giżycko, Olsztyn) [...]. Prawa udziału w głosowaniu została pozbawiona nie zweryfikowana jeszcze ludność rodzima oraz osoby zaliczone do II, III i IV grupy niemieckiej listy narodowościowej, których wnioski o rehabilitację nie były rozpatrzone”¹⁸.

¹⁶ Cz. Osękowski, *Mazurzy wobec referendum...*, op. cit., s. 99.

¹⁷ Cz. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku...*, op. cit., s. 33–34.

¹⁸ Ibidem, s. 39.

Najważniejsze wytyczne dla administracji ogólnej i samorządowej na Ziemiach Odzyskanych komuniści zamieścili we wspólnym okólniku ministra administracji publicznej i ministra Ziemi Odzyskanych z 17 czerwca 1946 r. Okólnik określał obwody głosowania, tworzenie komisji wyborczych, przygotowanie spisów uprawnionych do głosowania, koszty, sprawozdawczość z przygotowania i przebiegu referendum, dyżury oraz zagwarantowanie porządku w dniu głosowania¹⁹.

W propagandzie partyjnej, w ramach referatu szkoleniowego dla członków KP PPR w sprawie przygotowania do głosowania ludowego podkreślano, że referendum ma być pierwszym aktem nieskrępowanej wypowiedzi mas ludowych w sprawach ustrojowych, gospodarczych, politycznych, kulturowych i społecznych odradzającego się kraju. „Zadaniem referendum jest danie jasnej odpowiedzi, czy chcemy konsekwentnego kroczenia po drodze wytyczonej przez PKWN [...], czy chcemy, by w kraju była atmosfera praworządności, a nie niepoczytalnych wybryków warcholów spod znaku WiN i NSZ [...]. Referendum nie zastąpi jednak wyborów de sejmu, które odbędą się niezależnie od głosowania ludowego jesienią b. r. Referendum odbędzie się tuż przed początkiem żniw”²⁰. Ze wspomnianego tekstu wyraźnie wynika, pod czyje dyktando miało odbyć się głosowanie i kto, według PPR, jest głównym wrogiem powojennego państwa polskiego.

Brak wzajemnej współpracy między partiami koncesjonowanymi w utrwalaniu porządku ideologicznego komunistów był widoczny szczególnie na początku 1946 r., a to na pewno nie ułatwiało przygotowań ludności do jakichkolwiek głosowań w powiecie. Na zebraniu partii bloku demokratycznego Walter Późny oświadczył, że do tej pory SL było traktowane przez PPR jak kopciuszek, stąd wielu ludowców było nieprzychylnych komunistom²¹. W lutym przewodniczący KP PPR w Szczytnie Józef Parol podkreślał konieczność wspólnych działań jego partii z UB, bo „UB i PPR – to jedno ciało i muszą iść sobie na rękę”²². W sprawozdaniu za 1946 r. Parol zaznaczył, że największą przeszkodą do rozwoju PPR w powiecie szczycieńskim był nie tylko terror band, ale nade wszystko propaganda PSL oraz urzędnicy administracji państwowej, którzy wspomagali rozwój PSL. Zdaniem Parola również duchowieństwo katolickie szerzyło wśród mieszkańców niechęć do PPR pod pretekstem wrogiego nastawienia tej partii do Kościoła²³.

¹⁹ Ibidem, s. 40.

²⁰ APO, KP PPR Szczytno, sygn. 1092/27, Sprawozdania, okólniki i instrukcje 1945–1948. Konspekt referatu o referendum, s. 70.

²¹ Ibidem, sygn. 1092/1, Konferencje powiatowe, protokoły, sprawozdania, wykazy delegatów, skład KP, Wyciąg przemówienia Karola Małka, działacza mazurskiego 1945–1948 (dalej: APO, KP PPR w Szczytnie, sygn. 1092/1), Protokół nr 3 posiedzenia egzekutywy KP PPR i innych partii (PPS, SL) w Szczytnie z 5 I 1946 r., k. 5–6.

²² Ibidem, Protokół nr 3 posiedzenia egzekutywy KP PPR w Szczytnie z 27 II 1946 r., k. 8–9.

²³ Ibidem, Sprawozdanie z działalności KP PPR w Szczytnie za 1946 r., k. 17–18.

W raporcie za marzec 1946 r. do ministra bezpieczeństwa publicznego zanotowano, że ludność w Okręgu Mazurskim poza wyborami do sejmu i w związku z tym nieporozumieniami między partiami z tzw. bloku demokratycznego i PSL niczym innym nie interesuje się. Po przejściowym okresie tymczasowości w Okręgu Mazurskim ludzie chcieli żyć w spokoju i utrzymać stan posiadania. W powiecie Szczytno starosta Walter Późny – Woźniak (SL), według autora raportu, był wielbicielem działaczy PSL, którym dawał najlepsze posady w powiecie. „Szwagier jego jest prezesem miejscowej PPS, która sekunduje szwagrowi staroście. W rezultacie PPS-owcy i SL-owcy wstydzą się ujawniać przynależności do tych partii, a nawet przechodzą do PSL. W tej miłej atmosferze prezes PSL Dąbrowicz pozwala sobie na wypowiedzianie publicznie takich słów jak: »PPR była partią pierwszą i pierwsza zginie itp.« Sprawa ta jest rozpracowywana przez miejscowy PUBP. W tej sytuacji PPR ma ciężkie zadanie i prosi o interwencję. Zachodzi potrzeba rozłączenia tych trzech osób. Uchylenie się od współpracy z PPR PPS i SL doprowadzi do zwycięstwa PSL. W Powiatowej Radzie Narodowej²⁴ PPR

²⁴ Według funkcjonariuszy UB Walter Późny na pierwszym posiedzeniu Powiatowej Rady Narodowej w Szczytnie 8 III 1946 r. podawał nieprawdziwe informacje: „Do czasu zorganizowania na miejscowych terenach Państwowego Urzędu Ziemskiego tym zadaniem zajmowało się starostwo. Gro[ś] ludności przybyłej na tereny tut. powiatu pochodzi z powiatów przygranicznych: przasnyskiego, ostrołęckiego, mławskiego, makowskiego. Przybyła tu ludność była po prostu w stanie oplakany: naga, bosa i głodna. Inwentarz, jaki tu przywiozła, jest tak minimalny, że nie warto o nim wspominać. Armia Czerwona, uchodząc z powiatu, także nic nie pozostawiła. Należy więc uznać, że obecny stan inwentarza w tut. powiecie jest naszym dorobkiem [...]. Dzięki przydzieleniu ropy naftowej wymłócono zboże ponemieckie, które w całości przekazano do magazynu Spółdzielni. Dotąd w punktach zyspu znajduje się ok. 330 ton zboża kontyngentowego. W chwili obecnej przejmujemy w ilości 1000 ton, które przekazuje nam Armia Czerwona. Chciałbym powiedzieć, że wyznaczony kontyngent jest wygórowany. Rolnik nie otrzymuje w zamian za świadczenia nic konkretnego. Kontyngenty rzeczowe powinny być oparte na zasadzie wzajemnych świadczeń, tzn. rolnik winien otrzymać za dostarczone zboże w ramach kontyngentu taką samą ilość artykułów po cenach kontyngentowych. Natomiast dotychczas sprawa ta przedstawia się absurdalnie: świadczenia rzeczowe za dostarczone na miejsce zboże – 27,50 zł za tonę, podczas gdy 1 litr wódki kosztuje po cenie monopolowej od 29 do 320 złotych, nie mówiąc o koszuli, która na przykład kosztuje ok. 130 zł, a która po pierwszym praniu się rozpada [...]. Wykaz przekazanego inwentarza żywego przez Komendanturę Armii Czerwonej dla administracji starostwa powiatowego w Szczytnie obejmuje to, co przejęto: 296 krów, krów młodzieży – 29, jałówek – 10, cieląt – 161, owiec – 6, koni – 24, buhajów – 14, wołów – 8”. Według najnowszych ustaleń dotyczących sytuacji materialnej ludności w powiecie szczyieńskim w pierwszych trzech latach powojennych starostwa Późny podawał prawdziwe informacje. Oskarżenia UB należy uznać za nieuzasadnione. – AIPN Bi, sygn. 084/2, Sprawozdania dekadowe do ministra bezpieczeństwa publicznego w Warszawie za okres 1 I 1946–31 XII 1946 r., Sprawozdanie dekadowe kier. WUBP w Olsztynie do ministra bezpieczeństwa publicznego w Warszawie za okres 1–10 III 1946 r. z 15 III 1946 r., k. 12–13; B. Wykowski *Działalność Waltera Późnego w latach 1945–1949...*, s. 96; idem, *Administracja państwowa na przykładzie pracowników starostwa...*, op. cit., s. 21–68; idem, *W służbie niepodległości czy zniewolenia?...*, op. cit., s. 1–2; Z. Kudrzycki, *Przejęcie władzy w Szczytnie przez starostę Waltera Późnego w 1945 roku na tle sytuacji politycznej w Okręgu Mazurskim*, RM 2015, t.19, 76–79.

mandatu nie otrzymało²⁵. Podobne wypadki, choć na mniejszą skalę zdarzają się w powiecie Łuczany (Giżycko), Nibork (Nidzica) i Ostróda²⁶.

W sprawozdaniu z obserwacji Szczytna z początku maja 1946 r. instruktor z KW PPR w Olsztynie Z. Przygórski – po uprzednich rozmowach z działaczami partyjnymi – pisał o złych nastrojach w PPR w Szczytnie. Dostrzegł wpływy PSL na członków PPS: „W PPS jest dużo PSL-owców, którzy wodzą tę partię na swym pasku. Dotychczasowe próby nawiązania współpracy nie dały rezultatu na skutek ciąglego uchylania się PPS. W tym stanie rzeczy i obecnym składzie osobowym PPS, rozmowy mające na celu stworzenie organicznej całości są bezcelowe, a nawet szkodliwe. Sekretarz KP tow. J. Parol pracuje ofiarnie, lecz nie ma pomocy ze strony aktywu. Dyscyplina partyjna całkowicie rozluźniona. Z dwudziestu aktywistów wezwanych na zebranie wstawiło się tylko czterech [...]. Partia nie ma autorytetu w mieście. Wśród partyjniaków jest oportunizm i brak bojowości. [...] Na ulicy spotkałem inteligentów rozmawiających głośno w języku niemieckim. W czasie święta zwycięstwa starosta nie zdobył się na wywieszenie flagi państwowej na gmachu starostwa²⁷. Spostrzeżenia te były trafne i potwierdzały marginalne znaczenie tej partii wśród społeczeństwa w Szczytnie, zdominowanego jeszcze w tym czasie przez ludność rodzimego pochodzenia²⁸.

Na przykładzie powiatu szczytyńskiego widać kłopoty organizacyjne komunistów nie tylko w strukturach własnej partii, ale także w przygotowaniu referendum. W raportach stwierdzono, że powiat podzielono na 20 obwodów i w sześciu był silnie zagrożony, w dwóch średnio, a w 12 słabo²⁹. Zagrożenie upatrywano w działalności podziemia. Do obwodu silnie zagrożonego zaliczo-

²⁵ Pisząc do sekretarza KW PPP w Olsztynie Ryszarda Kalinowskiego o atmosferze przed referendalną w pow. Szczytno, Józef Parol poinformował o dużym napięciu między PPR a PSL w Szczytnie. Powodem napięcia była lista z podziałem mandatów do Powiatowej Rady Narodowej. Zdaniem Parola PPR została oszukana przez sekretarza KP PPS Rybaka. – APO, KW PPR w Olsztynie, sygn. 1073/91, Materiały, sprawozdania KP Szczytno z lat 1946–1947, Pismo Józefa Parola do WK PPR w Olsztynie z 24 V 1946 r., k. 2–3.

²⁶ AIPN Bi, sygn. 084/2, Sprawozdania dekadowe do ministra bezpieczeństwa publicznego w Warszawie za okres I I 1946–31 XII 1946 r., Sprawozdanie dekadowe kier. WUBP w Olsztynie do ministra bezpieczeństwa publicznego w Warszawie za okres 11–20 III 1946 r. z 26 III 1946 r., k. 12.

²⁷ APO, KP PPR Szczytno, sygn. 1092/6, Sprawozdania instruktorów z terenu 1946–1948, Sprawozdanie Z. Przygórskiego z obserwacji Szczytna 12 V 1947 r.

²⁸ Dominację ludności miejscowego pochodzenia potwierdza wykaz uprawnionych do głosowania ludowego przygotowany przez KP PPR w Szczytnie. Pierwszy powojenny spis ludności odbył się dopiero 1 IX 1946 r. i był niedokładny, gdyż w rubryce „Niemcy” byli dopisani autochtoni niezwyfikowani. – AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/36, Charakterystyka obwodów do głosowania ludowego, Powiat Szczytno, k. 36–131; B. Wykowski, *Działalność Waltera Późnego w latach 1945–1949...*, op. cit., s. 101; idem, *Administracja państwowa na przykładzie pracowników starostwa...*, op. cit., s. 42–43.

²⁹ W sześciu obwodach wyborczych brakowało grup ochronnych. W niektórych obwodach nie utworzono ORMO. Akcje propagandową prowadziło PPR i wojsko. PSL nie brał w niej udziału. – AIPN, BU, sygn. 00231/86/33, Raport dzienny WUBP w Olsztynie do MBP w Warszawie z 24 VI 1946 r., k. 17.

no wieś Klon, gdzie członkiem komisji obwodowej był Walenty Deszkiewicz, należący do PSL. Innym obwodem silnie zagrożonym była wieś gminna Wielbark. Członkami komisji obwodowej dla tej miejscowości byli: Jadwiga Wątrobianka, Stefan Stępowski (PSL) i Jan Zabrzyński. Do problemów związanych z zabezpieczeniem referendum zaliczono między innymi brak grup ochronnych dla pięciu obwodów słabo zagrożonych (stan na 22 VI 1946 r.), odczuwalny – zdaniem lokalnej UB – brak funkcjonariuszy w PUBP w Szczytnie. W stolicy powiatu stacjonowała jeszcze jednostka Armii Czerwonej. O efektach akcji propagandowej partii politycznych przed referendum zanotowano: „PPR prowadzi kampanie wraz z wojskiem, przeciętnie odbywają się każdego dnia 2–3 wiece na terenie powiatu Szczytno. PPS – udział minimalny. Partia zaniechała organizowania wieców i odczytów w związku z referendument. Czołowy działacz PPS Tadeusz Rybak kompromituje partię PPS. Nie udziela się w pracy. Jest pijakiem i awanturnikiem. Od sekretarz Wydziału Propagandy przyszło pismo do szefa PUBP w Szczytnie wskazujące na niewłaściwe postępowanie działacza PPS. Wśród członków PPS jest znać wpływ, jeśli nie obcej agentury, to uwidacznia się brak wyrobienia politycznego. 19 III 1946 r. zastępca prezesa PPS Jan Cyrański na otwarciu świetlicy PSL wyraził się, że Armia Czerwona wbiła nam bagnet w piersi w 1939 roku i robi to samo teraz. Po skończonej mowie otrzymał brawa od zebranych członków PSL. Stronnictwo Ludowe zaniechało pracy propagandowej. Stronnictwo Demokratyczne dotychczas nie istnieje na terenie powiatu. PSL nie prowadzi żadnej akcji propagandowej, jak również nie notowano na terenie powiatu demonstracji, napadów terrorystycznych [...]. Stanowiska członków komisji obwodowych zostały obsadzone przez działaczy z ramienia PPR, PPS, SL i PSL”. W raporcie z 28 VI 1946 r. protokolant zaznaczył, że poza PPR żadna inna partia nie angażowała się w propagandę referendalną. „Wicestarosta Szczytna z ramienia PPR sprawdza obwody wyborcze, kolportując broszury propagandowe [...]. Ob. Burski Jerzy [...] melduje, że w gromadzie Pasym ludność nie otrzymuje chleba na kartki, ponieważ Wydział Apropowizacji w Szczytnie odmówił, komentując to tym, że gmina nie rozliczyła się z poprzednich przydziałów. To wywołuje silne niezadowolenie [...]. Lustracja obwodów grup ochronnych składających się przeważnie z członków ORMÓ budzi poważne zastrzeżenia. Element przysyłany przez PPR i PPS nie w całości odpowiada zadaniu nań przypadającemu [...]. 25 VI 1946 r. w Szczytnie nie ma światła, a to zagraża bezpieczeństwu, gdyż cały urząd UB znajduje się w ciemnościach. Na interpelacje szefa PUBP w Szczytnie elektrownia w Olsztynie nie odpowiada”³⁰.

³⁰ AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/36, Materiały dotyczące referendum w 1946 r. w woj. olsztyńskim, Pow. Szczytno, Susz, Węgorzewo (dalej: AIPN, BU, sygn. 00231/86/36), Raporty PUBP w Szczytnie z 22 VI 1946 i z 25 VI 1946 r., k. 6–11.

Pod względem przynależności partyjnej Komisja Obwodowa dla powiatu Szczytno liczyła 197 członków, w tym 147 bezpartyjnych, 20 z PPR, 8 z PPS, 12 z SL, 10 z PSL. Powiat szczycieński na tle województwa olsztyńskiego był w Komisjach Obwodowych najliczniej obsadzony przez bezpartyjnych. W całym województwie na 1185 członków bezpartyjnych było 780. Najwięcej przedstawicieli w województwie miała PPR (283), następnie PPS (124), PSL (67), SL (56) i SD (9)³¹. Choć w powiecie szczycieńskim w komisjach dominowali bezpartyjni, to jednak przewodniczącymi komisji byli w większości działacze PPR (7 komisji), PPS (5). SL miało trzech przewodniczących, bezpartyjni czterech, a PSL jednego³².

Sztab powiatowy głosowania ludowego został zorganizowany z siedzibą w Szczytnie w składzie kierownik PUBP, komendant MO i zastępca KBW. Sztab odbywał posiedzenie codziennie. Do samego referendum obwody silnie zagrożone to Pupy, gdzie była radiostacja KBW, Rozogi, Klon, Lipowiec, Opaleniec, Wielbark. W tych obwodach łączność utrzymywał łącznik (1 ochroniarz i 20 funkcjonariuszy)³³. „Obwody średnio zagrożone: Świętajno – grupa ochronna 7 funkcjonariuszy MO, Rумы – brak grupy ochronnej. Zostanie zorganizowana. Obwody słabo zagrożone: Kobyłty grupa ochronna: 5 MO i 10 ORMÓ; Dźwierzuty i Pasym 5 MO i 20 ORMÓ. W Tylkowie i Gromie brak grupy ochronnej. Uzupełnione zostaną z Pasymia. Poza tym obwody były w Rańsku, Kiejkutach, Duże Jeruty, Nowe Szymany Szczytno gmina i 2 obwody w samym Szczytnie”³⁴.

Przedstawiając słabe strony zabezpieczenia obwodów w powiecie Szczytno, zanotowano: „5 obwodów słabo zagrożonych do 22 VI 1946 r. nie ma jeszcze grup ochronnych. [...] W obwodach tych nie stworzono własnych kadr ORMÓ. PUBP Szczytno odczuwa katastrofalny brak ludzi. Nie wszystkie obwody zostaną zasilone referentami PUBP. Istnieje 1 obwód silnie zagrożony, gdzie zabezpiecza jedna grupa: 1 + 20, a obwód liczy 40 osób uprawnionych do głosowania. Proszę o odpowiedź: czy nie można by ludzi z tego obwodu zawieźć autem do innego obwodu, odległego 7 km. To pozwoliłoby 20 ludzi rzucić w inne obwody. Brak rezerwy w Sztabie Powiatowym. Według ostatnich danych w Szczytnie stoi jednostka Armii Czerwonej, przez przekazanie rozkazu dowódcy jednostki problem ten byłby rozwiązany”³⁵.

Z wszystkich gmin zostali pościągani nadetatowi członkowie ORMÓ. W Szczytnie ich umundurowano, uzbrojono i zaprowiantowano oraz rozwie-

³¹ AIPN, BU, sygn. 00231/86/33, Wykaz członków Komisji Głosowania Ludowego z Okręgu Mazurskiego, k. 10.

³² Ibidem, Wykaz przewodniczących i zastępów Komisji Głosowania Ludowego z Okręgu Mazurskiego, k. 11.

³³ AIPN, BU, sygn. 00231/86/36, Materiały dotyczące referendum w 1946 r. w woj. olsztyńskim, w pow. Szczytno, Susz, Węgorzewo., Raport z PUBP w Szczytnie z 22 VI 1946 r., k. 6.

³⁴ Ibidem, Raport A. Najdek z PUBP w Szczytnie z 22 VI 1946 r., k. 6.

³⁵ Ibidem, k. 7.

ziano do obwodów, w których dotychczas brakowało grup ochronnych. Na komendantów zostali wyznaczeni żołnierze KBW lub funkcjonariusze MO³⁶. W gminie Lipowiec nie utworzono ORMÓ, mimo że zgłosiło się 13 kandydatów. 25 VI 1946 r. komendant powiatowy MO uzupełnił nimi brakujące kadry. UB odnotował brak propagandy, literatury i ulotek proreferendalnych oraz aktywność PSL. „Przewiduje się, że 50% może zdobyć blok demokratyczny, a resztę PSL. Obwód Klon liczy ok. 15 członków PSL. Sołtys, zastępca członka komisji obwodowej, należy do PSL. Nauczyciel tej wsi Radkiewicz prowadzi propagandę na rzecz PSL. Otoczono jego dom obserwacją, ponieważ on ukrywa się. O ile pokaże się, funkcjonariusz UB, który przebywa wraz z 1 oficerem i 19 żołnierzami w miejscowości Klon, zdejmie go [...]. W gm. Raciborg zdjęto 1 leśniczego [...]. Jest czynnym członkiem PSL i do organów UB odnosił się zawsze nieprzychylnie”³⁷.

W czasie posiedzenia Sztabu Powiatowego został uzgodniony i nakreślony plan dostarczenia kart do głosowania do poszczególnych obwodów, jak również dostarczenia głosów do Szczytna. Uzgodniono, że po głosowaniu urny z kartami zostaną przewiezione do obwodów niezagrażonych w pobliżu Szczytna, gdzie komisje obwodowe wykonają resztę pracy³⁸.

W ocenie przebiegu referendum ludowego UB zanotowało, że niektórzy członkowie PSL prowadzili propagandę, tłumacząc wyborcom, iż oddane głosy 3 razy na „tak” oznaczają zgodę głosujących na kolchozy w Polsce. W wielu obwodach województwa olsztyńskiego zanotowano dopiski żądające zwrotu Wilna i Lwowa Polsce. Przytłaczająca większość Mazurów odpowiadała na wszystkie pytania w języku niemieckim *nein*. „Danych o fałszowaniu wyborów przez PSL dotychczas nie odnotowano. Według danych agentury w mieście Olsztynie PSL rozpusza wersje, jakoby wybory były sfalszowane. Jednocześnie dyskutowana jest w społeczeństwie kwestia mazurska – wszyscy dosłownie odpowiadali na trzecie pytanie – »nie«. Stosunek do Mazurów ujemny”³⁹.

W województwie olsztyńskim na ogólną liczbę 389 600 mieszkańców, uprawnionych do głosowania ludowego było 187 487 osób. Obwodów do głosowania przygotowano 263. Głosowało 156 080 osób. Głosów nieważnych oddano 8713. Frekwencja w województwie wyniosła 53,5%. Powodem stwierdzenia nieważności głosów były „poza niezbędnymi odpowiedziami dodatkowe komentarze: »PPR – precz za Wołgę«, »oddajcie Wilno i Lwów« itp.”

³⁶ AIPN, BU, sygn. 00231/86/36, Materiały dotyczące referendum w 1946 r. w woj. olsztyńskim, w pow. Szczytno, Susz, Węgorzewo, Raport A. Najdek z PUBP w Szczytnie z 23 VI 1946 r., k. 8.

³⁷ Ibidem, Raport A. Najdek z PUBP w Szczytnie z 25 VI 1946 r., k. 12–13.

³⁸ Ibidem, Raport A. Najdek z PUBP w Szczytnie z 28 VI 1946 r., k. 17.

³⁹ AIPN, BU, sygn. 00231/86/33, Telefonogram mjr. H. Palka, szefa WUBP w Olsztynie, do departamentu V MSW w Warszawie z 4 VII 1946 r., k. 90.

Wszystkie karty zaopatrzone w komentarze, zgodnie z instrukcjami, unieważniono⁴⁰. W ocenie społecznego przekroju głosujących WUBP w Olsztynie przyznał, że ma z tym problem, ponieważ „aparatus organizacyjny nie stanął jeszcze na odpowiednim poziomie i administracja nie działa jeszcze na tyle sprawnie”⁴¹.

W raporcie z 30 czerwca 1946 r. poinformowano o dobrym nastroju społeczeństwa i braku czynników zakłócających przebieg wyborów w powiecie szczytyńskim. Od godz. 21.00 zaczęto zwozić członków obwodowych komisji do Szczytna. Ostatnich przywieziono o godz. 3.00 w nocy. 1 lipca oddano głosy przedstawicielowi Okręgowej Komisji z Olsztyna”⁴².

Frekwencję głosowania przedstawia tabela.

Nr obwodu	Miejsce siedziby obwodu	Liczba osób uprawnionych do głosowania w obwodzie	Ilość głosów w proc.
1	Lipowiec	564	90
2	Kobuły	785	70
3	Dźwierzuty	500	100
4	Rumy	517	60
5	Pasym	637	95
6	Tylkowo	281	95
7	Grom	147	100
8	Rańsk	928	70
9	Nowe Kiejkuty	530	70
10	Rozogi	575	80
11	Klon	300	100
12	Pupy	46	94
13	Świątajno	614	95
14	Duże Jeruty	213	99
15	gm. Szczytno	1031	85
16	Nowe Szymany	329	100
17	Wielbark	945	99
18	Opaleniec	202	100
19	Szczytno I	1370	74
20	Szczytno II	1850	80

Źródło: AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/36, Materiały dotyczące referendum w 1946 r. w woj. olsztyńskim, w pow. Szczytno, Susz, Węgorzewo, Raport PUBP w Szczytnie do delegata wojewódzkiego sztabu w Olsztynie z 1 VII 1946 r., k. 25–26.

⁴⁰ Ibidem, Sprawozdanie z akcji Głosowania Ludowego z 30 z 30 VI 1946 r. w woj. olsztyńskim (brak daty), k. 95.

⁴¹ Ibidem, Referent Andrzej Nowak z Wydziału V, Sekcji II, Wykaz uprawnionych do głosowania w woj. olsztyńskim z 5 VII 1946 r., k. 93.

⁴² AIPN, BU, sygn. 00231/86/36, Materiały dotyczące referendum w 1946 r. w woj. olsztyńskim, w pow. Szczytno, Susz, Węgorzewo, Raport A. Najdek z PUBP w Szczytnie z przebiegu pracy związanej z Referendum z 1 VII 1946 r., k. 17.

Według raportu PUBP w Szczytnie w obwodach Dźwierzuty, Grom, Klon, Nowe Szymany Opaleniec oddało głos 100% uprawnionych⁴³. Ogólnie w powiecie głosowało 11 365 osób, w tym 7213 Mazurów, a 3270 wzięło w nim udział (28,8%)⁴⁴. Unieważnionych głosów było 1613. Unieważnienie uzasadniano różnie, np. w obwodzie nr 19 w Szczytnie podczas obliczenia głosów znalazło się 300 głosów, na których było napisane w języku niemieckim 3 x *nein* lub w każdej kratce postawiono pionowo trzy krzyżyki, tak że nie można było zrozumieć, o co chodziło. Z powodu takich zapisów na kartach do głosowania członkowie komisji unieważniali te głosy⁴⁵.

Pod względem zaznaczonych odpowiedzi na „tak” w województwie olsztyńskim i powiecie szczycieńskim głosujących było:

	województwo olsztyńskie	powiat szczycieński
pytanie 1	32,1%	40,3%
pytanie 2	52,1%	39,6%
pytanie 3	64,8%	58,0% ⁴⁶

Podsumowując, należy podkreślić, iż ludność powiatu szczycieńskiego, podobnie jak w innych powiatach, nie interesowała się specjalnie referendum. Była w stosunku do nowej władzy nieufna i nie rozumiała zachodzących procesów gospodarczo-politycznych oraz swojej roli w nich. Z materiałów propagandowych niechętnie korzystała, a to z uwagi między innymi na słabą znajomość języka polskiego⁴⁷. Nie ulega wątpliwości, że głosowanie ludowe z 30 czerwca 1946 r. było sfałszowane, ponieważ wówczas działania komunistów w Polsce były niesuwerenne, spełniane pod dyktando Związku Radzieckiego, zwłaszcza w eliminowaniu podziemia i szeroko rozumianej opozycji, począwszy od PSL⁴⁸. Można powiedzieć, że referendum było początkiem bezprawia w powojennej Polsce, niejako „poligonem” doświadczalnym w fałszowaniu przez komunistów kolejnych głosowań, szczególnie do sejmu. Warto zauważyć, iż w przypadku powiatu szczycieńskiego obwody nr 1, 4, 17 i 18 były zdominowane przez ludność niemiecką w około 50%. W pozostałych wskaźnik ten wynosił ponad 30 %. Poza tym autor wykazów uprawnionych do głosowania nie wyróżniał spośród ludności mazurskiej jej części zweryfi-

⁴³ Ibidem, Raport PUBP w Szczytnie do delegata wojewódzkiego sztabu w Olsztynie z 1 VII 1946 r., k. 25–26.

⁴⁴ Z. Kudrzycki, *Sytuacja społeczno-polityczna na terenie powiatu szczycieńskiego...*, op. cit., s. 109.

⁴⁵ AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/36, Sprawozdanie z akcji głosowania ludowego, sporządzone przez PUBP w Szczytnie do WUBP w Olsztynie z 20 VII 1946 r., k. 32–34.

⁴⁶ Z. Kudrzycki, *Sytuacja społeczno-polityczna na terenie powiatu szczycieńskiego...*, op. cit., s. 109.

⁴⁷ Cz. Osękowski, *Mazurzy wobec referendum...*, op. cit., s. 100–102.

⁴⁸ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2012, s. 396–397; B. Wykowski, Przygotowanie i przebieg wyborów do Sejmu Ustawodawczego z 19 stycznia 1947 roku w powiecie szczycieńskim oraz trudności organizacyjne KP PPR w Szczytnie po wyborach, mps, s. 14.

kowej⁴⁹. Trudno zatem przypuszczać, by ludność niemiecka głosowała po myśli komunistów. Podobnie wyglądało w przypadku ludności mazurskiej niezwerifikowanej⁵⁰.

Mimo wielu sprzeczności publikacja danych liczbowych zawartych w aneksie opracowania jest o tyle zasadna, że nie zachowały się materiały archiwalne z przebiegu referendum z 30 czerwca 1946 r., których wytwórcami byłiby członkowie obwodowych komisji wyborczych. Na uwagę zasługują także charakterystyki członków komisji opracowane przez komunistów. Z ich treści wynika – może trochę nieudolna, ale jednak wnikliwa – obserwacja ludności powiatu szczytyńskiego przez funkcjonariuszy PUBP i ich współpracowników⁵¹.

Wydarzenia związane z wyborami do sejmu z 19 I 1947 r., z powstaniem PZPR i aresztowaniem działaczy mazurskich, potwierdzą bezwzględną walkę komunistów o dominację w życiu społeczno-politycznym i gospodarczym, także w powiecie szczytyńskim oraz bardzo trudną konsolidację ludności rodzimej z napływową w tej części województwa olsztyńskiego.

Aneksy

Aneks nr 1

Obwody i ludność uprawniona do głosowania ogółem oraz z podziałem na narodowość według źródeł PPR

Obwód nr 1 – gmina Lipowiec

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Lipowiec	263	77	311	651
Niedźwiedzice	29	18	27	74
Gawrzyjałka	84	4	93	181
Kipary	19	12	10	41
Kielbasy	26	10	23	59
Lesiny Duże	57	74	41	172
Lesiny Małe	–	32	37	69
Liszak	37	–	15	52
Łuka	60	52	94	206

⁴⁹ „Mazurów, co do których władze były przekonane, że nie będą głosować »trzy razy tak«, nie umieszczano zazwyczaj na listach do głosowania”. – Cz. Osękowski, *Mazurzy wobec referendum...*, op. cit., s. 101.

⁵⁰ AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/36, Charakterystyka obwodów do głosowania ludowego, Powiat Szczytno, k. 36–131.

⁵¹ Ibidem, Wykazy komisji obwodowych z powiatu Szczytno do referendum z 30 VI 1946 r. według źródeł PUBP w Szczytnie, brak daty, k. 38, 44, 49, 56, 63, 70, 76, 83, 89, 96, 102, 111, 116, 122, 127, 132–133, 137, 144, 150–151.

Nowa Wieś	29	7	51	87
Prusowy Borek	16	3	72	91
Radostowo	–	1	43	44
Sletrowo	22	1	5	28
Suchoroz Stary	3	3	11	17
Suchorowiec	42	15	–	57
Wały	20	–	123	143
Wawrochy	103	57	15	175
Zieleniec Duży	5	10	147	162
Razem	815	378	1118	2309

Ogółem ludzi uprawnionych do głosowania było 564. Lokal komisji wyborczej był w Lipowcu. Ludność średnio zamożna ustosunkowana bardzo dobrze do Rządu Jedności Narodowej. Były wypadki rozbrojenia posterunku MO przez bandy przelotne, ale nie zakłóciły prac do referendum. Silny wpływ miała propaganda PPR⁵².

Obwód nr 2 – gmina Kobyłty

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Kobyłty	130	175	79	384
Borki Duże	101	37	113	251
Dymer	53	26	38	117
Parleza	1	52	3	56
Rutkowo	19	8	75	102
Burowo	49	112	33	294
Wola	52	60	30	142
Sadowo	31	164	8	203
Rudziski	1	127	57	185
Mojtyny	–	17	49	66
Chmielówka	23	54	–	77
Lubaszewo	53	63	66	182
Razem	513	994	552	2059

Ogółem ludzi uprawnionych do głosowania było 785. Lokal głosowania był w Kobyłtach. Ludność średnio zamożna, duży % ludności mazurskiej i niemieckiej. Koła PSL nie ma. Nastroje nie ujawniają się⁵³.

⁵² AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/36, Materiały dotyczące referendum w 1946 r. w woj. olsztyńskim, w pow. Szczytno, Susz, Węgorzewo, Charakterystyka obwodu nr 1 – Lipowiec, k. 36.

⁵³ Autor charakterystyki pomylił się przy wyliczeniu ludności ogółem w miejscowości Burowo: zamiast 294 powinno być 194, dlatego ogólna liczba mieszkańców obwodu Kobyłty to 1959. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 2 – Kobyłty, k. 42.

Obwód nr 3 – gmina Dźwierzuty

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Dźwierzuty	335	278	293	906
Dąbrówka	58	14	41	113
Gąsiorowo	–	53	–	53
Gisiel	58	19	67	144
Olszewka	175	62	120	357
Razem	626	426	521	1573

Ogółem ludzi uprawnionych do głosowania było 500. Lokal głosowania był w Dźwierzutach. Rolnicy – średniozamożni. Nastrój wśród ludzi słaby. Istnieje koło PSL. Członkowie niepewni. Koło PPR liczy 30 członków, w tym 9 to milicjanci. PSL liczy 11 członków⁵⁴.

Obwód nr 4 – druga część gminy Dźwierzuty

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Rumy	120	89	290	499
Rusek	61	117	111	289
Sąplaty	42	48	270	360
Szczepankowo	23	24	110	157
Upowo	171	25	113	309
Razem	417	303	894	1614

Ogółem ludzi uprawnionych do głosowania było 517 osób. Lokal głosowania w Rumach. Ludność średnio zamożna, duży % ludności mazurskiej i Niemców. Nastrój słaby. Brak zrozumienia. Niewydalna praca propagandowa. Ludność napływowa nieprzychylna. Wpływów partii bloku demokratycznego, jak i reakcyjnych nie stwierdzono⁵⁵.

Obwód nr 5 – część gminy Pasym

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Pasym	400	310	21	731
Słoneczno	53	55	–	108
Grzegorzówki	69	82	5	156
Elganowo	140	83	6	229
Dybowo	100	147	–	247
Zaborowo	–	38	–	38
Razem	762	725	32	1519

⁵⁴ Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 3 – Dźwierzuty, k. 47.

⁵⁵ Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 4 – Dźwierzuty, k. 54.

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania – 637 osób. Lokal obwodu nr 5 jest w Pasymiu. Ludność średnio zamożna, nastroju ludności nie można ustalić, ponieważ jest to jedna z rozrzuconych gmin. Dość silne wpływy PSL w niektórych obwodach tej gminy. Koło PPR liczy 5 członków, PPS – 11 członków, SL – 10 członków i PSL – 11 członków⁵⁶.

Obwód nr 6 – druga część gminy Pasym

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Tylkowo	44	72	4	120
Michałki	67	13	–	80
Waplewo	53	35	30	118
Narajty	45	67	–	112
Miłuki	23	44	–	67
Krzywonoga	4	70	4	78
Razem	236	291	38	563

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania – 281 osób. Lokal głosowania mieści się w Tylkowie. Ludność średnio zamożna. W tym obwodzie daje się odczuć wpływ PSL, duży % Mazurów, którzy nie wypowiadają się na temat głosowania. W gminie Pasym dla tego rejonu: PPR – 5 członków, PPS – 11 członków, SL – 10 członków, PSL – 5 członków⁵⁷.

Obwód nr 7 – trzecia część gminy Pasym

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Grom	251	119	98	408
Dźwiersztyny	74	73	–	147
Jurgi	23	47	10	80
Lelszki	62	65	55	182
Freity	13	148	6	167
Razem	423	452	169	984

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania – 147 osób. Lokal komisji mieści się w Gromie. Ludność średnio zamożna. Zainteresowanie wyborami – duże, daje się odczuć duży wpływ PSL. PPR prowadzi akcję propagandową. Komórka tej partii liczy 7 członków⁵⁸.

⁵⁶ Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 5 – Pasym, k. 61.

⁵⁷ Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 6 – Pasym, cz. 2, k. 68.

⁵⁸ W Gromie było ogółem 468 osób i dlatego wynik w rubryce „Razem” to 1044. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 7, k. 74.

Obwód nr 8 – część gminy Rańsk

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Rańsk	184	42	2	228
Arżyny	200	164	3	367
Jeleniowo	31	170	53	254
Kałęczyn	121	33	62	216
Miętkie	120	327	25	472
Targowo	329	33	70	432
Wola Targowska	12	–	–	12
Razem	997	769	215	1951

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania – 928 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Rańsku. Ludność średnio zamożna. Zainteresowanie wyborami słabe. Duży % zwolenników demokracji uwidocznił się w głosowaniu. Nie notowano żadnych wpływów partii politycznych⁵⁹.

Obwód nr 9 – pozostała część gminy Rańsk

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Nowe Kiejkuty	148	84	2	236
Linowo	147	35	63	245
Jabłonka	179	11	22	202
Stare Kiejkuty	84	52	–	136
Kasprzy	31	31	–	62
Wielkie Trylkowo	231	56	67	354
Małe Trylkowo	14	15	–	29
Markowo	73	16	79	168
Razem	907	302	233	1442

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania – 530 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Nowych Kiejkutach. Ludność rolnicza średnio zamożna. Zainteresowanie wyborami słabe. Brak oddziaływania stronnictw politycznych na społeczeństwo⁶⁰.

⁵⁹ Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 8 – Rańsk, k. 81.

⁶⁰ W miejscowości Nowe Kiejkuty powinno być 234, a w Jabłonce 212. W konsekwencji w rubryce „Razem” prawidłowa liczba to 1440. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 9 gminy Rańsk, cz. 2, k. 87.

Obwód nr 10 – część gminy Rozogi

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Rozogi	366	90	65	521
Wilamowo	249	7	164	520
Borki	19	–	101	120
Faryny	81	13	250	344
Spaliny	130	3	67	200
Razem	1045	119	657	1821

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania – 575 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Rozogach. Ludność rolnicza, średnio zamożna, zainteresowanie – dostateczne. Znajduje się koło PPR i liczy 12 członków, pomimo słabej frekwencji głosujących, wynik nadzwyczaj dostateczny⁶¹.

Obwód nr 11 – pozostała część gminy Rozogi

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Klon	99	76	391	566
Orzeszki	80	–	27	107
Zagon	32	4	56	92
Występ	149	25	51	225
Lipniak	–	–	44	44
Suchonas Nowy	20	–	38	58
Wujaki	54	3	–	57
Wysoki Grund	–	5	54	59
Kokoska	–	3	31	34
Lipniak	–	2	18	20
Kowalik	99	–	83	182
Kwiatuszek	60	12	90	162
Razem	593	125	883	1601

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania w obwodzie nr 11 jest 300 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Klonie. Ludność rolnicza, średnio zamożna, zainteresowanie – olbrzymie. Duży wpływ ma PSL. Prezesem Koła PSL w Klonie (liczącego 34 członków) – Franciszek Radkiewicz – były funkcjonariusz MO, będąc w Szczytnie został zatrzymany i zaproszony do UBP i tam pozostał do ukończenia głosowania. Brak koła PPR⁶².

⁶¹ Tabela zawiera dużo błędów. W miejscowości Wilamowo powinno być 420. Ogólna liczba Polaków w obwodzie to 845, Mazurów – 113, a Niemców – 647. Wynik ogólny dla wszystkich miejscowości – 1605. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 10 – gmina Rozogi, cz. 1, k. 94.

⁶² W rubryce „Razem” powinno być 1606, ponieważ błędnie policzono Mazurów (jest 125 zamiast 130). – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 10 – Rozogi, cz. 2, k. 101, 106–107.

Obwód nr 12 – Pupy, gmina Rozogi

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Pupy	52	11	269	332
Razem	52	11	269	332

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania w obwodzie nr 12 jest 46 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Pupach. Ludność bardzo biedna. Nie zanotowano wpływów żadnych partii politycznych⁶³.

Obwód nr 13 – połowa gminy Świątajno

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Świątajno	577	19	152	748
Kolonia	127	49	202	378
Długi Borek	41	39	200	280
Piasutno	118	117	310	545
Małe Jeruty	87	37	232	352
Razem	940	257	1096	2293

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania w obwodzie nr 13 jest 614 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Świątajnie. Ludność średnio zamieszkała. Zainteresowanie bardzo duże. Liczba członków PSL – 10 członków. PPS – członków – 11. Nastrój wśród ludności dobry⁶⁴.

Obwód nr 14 – pozostałe miejscowości gminy Świątajno

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Jeruty Duże	130	7	85	222
Biały Grund	51	6	84	141
Czajki Nowe	55	1	16	72
Czajki Stare	46	16	34	98
Chochoł	30	4	47	81
Jaronin	19	–	44	63
Zielonka	26	3	25	54
Cisz	71	5	12	88
Razem	428	42	350	820

⁶³ Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 12 – Rozogi, cz. 3, k. 108.

⁶⁴ W Małych Jerutach w rubryce „ogółem” powinno być 356. Liczba Polaków w tym obwodzie to 950, a Mazurów – 261. Dlatego w rubryce „Razem” sporządzający wykaz powinien wpisać 2307. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 13 w Świątajnie, k. 114.

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania w obwodzie nr 14 jest 213 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Dużych Jerutach. Ludność rolnicza, średnio zamożna. Wpływy stronnictw politycznych. Koło PPR liczy 10 członków, PSL – 9 członków. Zainteresowanie bardzo duże⁶⁵.

Obwód nr 15 – część gminy Szczytno

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Dębówek	24	16	40	80
Korpele Kolonia	220	10	7	237
Gizewo	73	17	–	90
Lemany	103	48	10	161
Płozy	120	20	40	180
Rudka	156	28	30	214
Romany	150	141	3	294
Kolonia Zachód	68	9	–	77
Siódmak	–	23	–	23
Szczycionka	55	15	14	84
Sedańsk	20	57	–	77
Zielonka	117	43	4	164
Jęczniki	83	–	50	133
Olszyny	240	19	154	413
Razem	1229	451	352	2030

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania w obwodzie nr 15 jest 1031 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w gminie Szczytno. Zainteresowanie duże. Ludność rolnicza, średnio zamożna. Centrum miasta skupia w sobie wszystkie partie polityczne⁶⁶.

Obwód nr 16 – druga część gminy Szczytno

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Duże Szymany	118	117	20	225
Ciemna Dąbrowa	1	14	52	67
Grądy	48	–	–	48
Nowe Szymany	85	7	45	137
Małe Szymany	155	8	17	183
Małdaniec	66	10	–	76
Zabiele	60	–	32	92
Wesoły Grund	50	19	22	91
Mały Sasek	12	12	47	71
Razem	581	187	235	803

⁶⁵ Czajki Stare liczyły 96 mieszkańców. Niemców w obwodzie było 347. W rubryce „Razem” powinno być zatem 817. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 14 w Świętajnie, k. 120.

⁶⁶ Polaków w obwodzie było 1429, a Mazurów – 446. W rubryce „Razem” powinno być 2227. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 15 – gmina Szczytno, cz. 1, k. 126.

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania w obwodzie nr 16 to 329 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w miejscowości Nowe Szymany. Nastrój bardzo dobry. Wpływy polityczne: koło PPR liczy 26 członków. Brak danych o innych ugrupowaniach. Ludność rolnicza, średnio zamożna⁶⁷.

Obwód nr 17 – część gminy Wielbark

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Wielbark	516	99	185	730
Przeździek Duży	168	–	87	255
Przeździek Mały	65	–	51	116
Koniusze	34	2	63	99
Wesołowo	74	22	63	159
Głuch	42	13	89	144
Jesionowiec	53	2	59	144
Nowojowiec	56	42	15	114
Wesołówek	18	–	–	18
Kucbork	209	–	64	273
Ryblewo	64	–	36	103
Borki	22	–	7	29
Wagemfeld	37	–	12	49
Kołodziejowy Grund	54	–	8	62
Wredry Nowe	28	37	23	88
Wredry Stare	24	3	24	51
Łatana Mała	34	3	6	43
Łatana Duża	46	–	27	43
Razem	1854	143	922	2889

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania w obwodzie nr 17 to 945 osób. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Wielbarku. Ludność rolnicza, średnio zamożna. Zainteresowanie bardzo znaczne. Wpływy stronnictw politycznych: PPR – 70 członków, PSL – 64 członków, SL – 30 członków⁶⁸.

⁶⁷ Małe Szymany liczyły 180 mieszkańców, a Duże Szymany – 255. Polaków mieszkało w obwodzie 595. Sporządzający wykaz powinien podać w rubryce „Razem” 1017. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 16 – gmina Szczytno, cz. 2, k. 131.

⁶⁸ Wielbark liczył 800 mieszkańców, Jesionowiec – 114, Ryblewo – 100, a Łatana Duża – 73. Konsekwencją błędów są dalsze wyliczenia w tabeli. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 17 w gminie Wielbark, k. 136.

Obwód nr 18 – druga część gminy Wielbark

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Mątvice	56	14	123	193
Piwnice	70	–	120	190
Trzcianka	–	2	31	33
Ścięciel	20	40	3	63
Kipary	17	11	58	86
Opaleniec	166	70	26	262
Wyzegi	57	–	28	85
Sendrowo	23	–	12	25
Baranowo	9	39	75	84
Wałpusz	–	–	37	31
Buklas	–	–	21	21
Razem	402	206	538	1146

Ogólna liczba uprawnionych do głosowania w obwodzie nr 18 to 202 osoby. Lokal Komisji Wyborczej mieści się w Opaleńcu. Zainteresowanie głosowaniem było 100%⁶⁹.

Obwód nr 19 i 20 – miasto Szczytno

Nazwa miejscowości	Liczba ludności			
	Polaków	Mazurów	Niemców	ogółem
Szczytno, miasto	4205	832	206	5243
Razem	4205	832	206	5243

Ludność przebija w dużym stopniu % inteligencji, jak również robotników. Układ polityczny przedstawia się następująco: PPR – 134 członków, PSL – 37 członków (elementy antydemokratyczne – rekrutujących się przeważnie ze sfer urzędniczych), SL – 48 członków, PPS – 71 członków⁷⁰.

⁶⁹ Sendrowo liczyło 35, mieszkańców, Baranowo – 123. W miejscowości Wałpusz, według sporządzającego wykaz, nie było Polaków i Mazurów, natomiast Niemców było 37, a ogólnie mieszkańców 31. Konsekwencją tych błędów są dalsze wycięzenia w tabeli. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 18 w gminie Wielbark, cz. 2, k. 142.

⁷⁰ Sporządzający wykaz nie podał lokalu na siedzibę do głosowania dla obwodów nr 19 i 20 ani liczby uprawnionych do głosowania. – Ibidem, Charakterystyka obwodu nr 19 i 20 dla miasta Szczytno, k. 149, 155.

Aneks nr 2

Wykazy komisji obwodowych z powiatu Szczytno do referendum z 30 VI 1946 r. według źródeł PUBP w Szczytnie

Nr obwodu	Funkcja w komisji	Imię i nazwisko	Charakterystyka członka komisji
1 – Lipowiec	przewodniczący	Antoni Lewandowski	Lat 41. sekretarz gm. Lipowiec, bezpartyjny. Człowiek, który do każdego rządu odnosi się bardzo dobrze. Jest on pokroju tych ludzi, którzy idą z prądem. Wódkę lubi pić przeważnie w towarzystwie władzy lub wojskowych. Na ogół spokojny, awantur nie robi. Ludność miejscowa nie lubi go, bo się wywyższa.
	z-ca przewodniczącego	Karol Morzokan	Ur. w 1896 r. z pochodzenia Mazur, miejscowy rolnik na swoim gospodarstwie. Oficjalnie do partii nie należy. Swym zachowaniem zdradza jednak, że chętnie widziałby Niemców, choć tego nie pokazuje. Jest spokojny.
2 – Kobałty	przewodniczący	Franciszek Grabowski	Lat 50. Przynależność partyjna – PPR. Politycznie orientuje się słabo. Pomimo przynależności do PPR, jest jednak innego przekonania. Wielki pijak, codziennie pije. Awantur nie robi.
	z-ca przewodniczącego	Otto Leyding	Lat 52. Przynależność partyjna – SL. Pochodzenie mazurskie. W zapatrywaniach politycznych –dobry. Wódki nie pije. Jest spokojny. Lubi rozmawiać o polityce.
3 – Dźwierzuty	przewodniczący	Franciszek Mierzala	Lat 56. Jest sekretarzem gminy. Przynależność partyjna SL. W polityce bierze czynny udział jako prawdziwy demokrat. Człowiek spokojny. Pilnuje rodziny, a wódki nie pije. Państwu polskiemu nie szkodzi.
	z-ca przewodniczącego	Mieczysław Siewierski	Ur. w 1916 r. Przynależność partyjna – PPR. W zapatrywaniach politycznych – dobry, lecz bardzo dużo pije wódki. Po pijaku skłonny do awantur. Na ogół Polsce nie szkodzi.

4 – Dźwierzuty	przewodni- czący	Franciszek Ciesielski	Lat 33. rolnik pracuje jako woźny w szkole. Przynależność partyjna – PPR. Politycznie orientuje się mało. Spokojny. Wódki nie pije. W żadnym towarzystwie nie udziela się.
	z-ca przewodni- czącego	Czesław Chodyna	Lat 36. rolnik. Przynależność partyjna – PPR. Politycznie orientuje się średnio. W zapatrywaniach politycznie – dobry. Wódkę lubi pić, lecz tylko w towarzystwie. Na ogół spokojny, awantur żadnych nie robi.
5 – Pasym	przewodni- czący	Henryk Plechowski	Ur. w 1912 r. naczelnik poczty Pasym. Przynależność partyjna – PPS. Wódkę lubi pić, lecz tylko w towarzystwie.
	z-ca przewodni- czącego	Zdzisław Kopeć	Ur. w 1913 r. Przed wojną należał do PPS. Obecnie bezpartyjny. Pracuje jako gospodarz i mieszka w Elganowie. Nałogowy pijak i interesuje się polityką.
6 – Pasym	przewodni- czący	Józef Wójcik	Lat ok. 30. Pracuje na stacji kolejowej w Pasymiu. Bardzo prędko się upija, a jak się upije, to zachowuje się, jak by dostawał białej gorączki. Z zapatrywań – demokrat, lecz w ostatnim miesiącu zmienił swe zapatrywania i przestał pić tyle wódki.
	z-ca przewodni- czącego	Stanisław Kwiatkow- ski	Mieszka w Elganowie. Jest gospodarzem. Przynależność partyjna – PPR. Był oskarżony za nielegalne posiadanie broni, lecz został zwolniony. Wódki nie pije. Posiada dużą rodzinę i ją pilnuje. Jest bardzo spokojny.
7 – Pasym	przewodni- czący	Alfred Dobrolecki	Ur. 14 VI 1896 r. Sołtys wsi Grom, bezpartyjny. Lubi sobie często wypić. Politycznie się nie udziela.
	z-ca przewodni- czącego	Stanisław Duch	Ur. 16 IV 1900 r. Przynależność partyjna – PPR. Zapatrywania polityczne – dobre. Z zawodu rybak. Umysłowo rozwinięty dobrze. Nałogowi alkoholu specjalnie nie ulega.

8 – Rańsk	przewodni- czący	Józef Nyczek	Ur. 15 IV 1894 r. Administrator majątku państwowego w Rańsku. Przynależność partyjna – PSL, w tej partii bierze czynny udział. Jest przeciwnikiem rządu jedności narodowej.
	z-ca przewodni- czącego	Władysław Sierpiński	Ur. 13 V 1899. rolnik na swoim gospodarstwie. Przynależność partyjna – PPR. Słabo uświadomiony politycznie. Lubi sobie często wypić, lecz jest bardzo spokojny. Na ogół towarzystwa nie lubi.
9 – Rańsk	przewodni- czący	Marian Chrabowski	Ur. 15 VIII 1881 r. rolnik. Przynależność partyjna – PPR. Zapatrywania polityczne – dobre. Człowiek spokojny. Jest również sołtysem wsi Marksewo. Powszechnie jest lubiany.
	z-ca przewodni- czącego	Antoni Seliga	Ur. 12 VI 1914 r. rolnik. Przynależność partyjna – PPR. Człowiek lubi sobie wypić i skłonny do małych awantur.
10 – Rozogi	przewodni- czący	Arseniusz Skakun	Ur. 8 X 1919 r. nauczyciel szkoły w Wilamowie. Człowiek spokojny i opanowany. Nigdy się zdradza z tego, co myśli. Przez to nie można ustalić jego poglądów. Nie ustalono, do jakiej partii należy.
	z-ca przewodni- czącego	Kazimierz Rybicki	Ur. 23 II 1906 r. leśniczy zamieszkały w Farynach. Wśród mieszkańców ma opinię bardzo porządnego. Jest bezpartyjnym. Polityką się nie zajmuje. Wódki nie pije. Nie zdradza złego nastawienia do Polski demokratycznej.
11 – Rozogi	przewodni- czący	Franciszek Zdunek	Brak danych.
	z-ca przewodni- czącego	Adam Bartosie- wicz	Brak danych.
12 – Rozogi	przewodni- czący	Leon Sadownikow	Ur. 11 VIII 1883 r., zamieszkały w Pupach. Człowiek bardzo powolny i spokojny. Lubi dużo rozmawiać, lecz przeważnie nikt z nim nie chce. Lubią go wszyscy. Trudno ustalić jego przekonania polityczne, gdyż w ogóle na ten temat nie rozmawia.

13 – Świątajno	przewodni- czący	Stanisław Bronarczyk	Lat 52. rolnik na własnym gospodar- stwie. Zamieszkały w Czajkach. Prezes gminnego Koła ZSCh. Do wódki go ciągnie. Interesuje się polityką i na ten temat często rozmawia. Do obecnego rządu nie ma zaufania. Opowiada propagandę o tym, że u nas mają być kolchozy. Ludzie niespecjalnie chętnie do niego się odnoszą.
	z-ca przewodni- czącego	Antoni Gorczyński	Lat 32. Nadleśniczy lasów państwo- wych na obwód Chochół. Bezpartyjny. Jest spokojny i wódki nie pije. Prze- ważnie po pracy przesiaduje w domu razem z rodziną.
14 – Duże Jeruty	przewodni- czący	Antoni Piórkowski	Lat 30. Krawiec – pracownia w Świątajnie. Nie ustalono, do jakiej partii należy. Pomimo że jest młody, jest błyskotliwy i ma w głowie tylko gospodarkę. Polityką się nie zajmuje. Pije wódkę od czasu do czasu. Znajo- mości ma dość szerokie ze względu na wykonywany zawód. Jest powszechnie lubiany.
	z-ca przewodni- czącego	Władysław Kowalczyk	Brak danych.
15 – gmina Szczytno	przewodni- czący	Kazimierz Krzykowski	Przynależność partyjna – PPR.
	z-ca przewodni- czącego	Józef Ostaszewski	Brak danych.
16 – gmina Szczytno	przewodni- czący	Kazimierz Miecznikow- ski	Lat 39. rolnik na własnym gospodar- stwie. Sekretarz wiejskiej komórki PPR. Członek tej partii udzielający się, ale często lubi pić wódkę. Obecnie zabrany przez bandę.
	z-ca przewodni- czącego	Jan Świerch	Brak danych.

17 – Wielbark	przewodniczący	Stanisław Meczyński	Lat 58. były burmistrz miasta Wielbark. Przynależność partyjna – PPR, sekretarz komórki. Sprawami partii zajmuje się tak, że ta komórka stoi bardzo nisko. Wódki specjalnie nie pije. Jest spokojny, lecz uważa się, że jest ważniejszy od innych.
	z-ca przewodniczącego	Władysław Pawlak	Ur. w 1904 r. rolnik na swoim gospodarstwie. Bezpartyjny. W politykę się nie w daje. Człowiek bardzo spokojny. O ile chodzi o prace społeczne, to chętnie się udziela. Jest powszechnie lubiany.
18 – Wielbark	przewodniczący	Feliks Ignaszewski	Ur. w 1911 r. Referent gm. Wielbark. Przynależność partyjna – PPR. Człowiek całkowicie na miejscu. Umiarkowany, spokojny. Wódki nie pije. Jest dobrym demokratą. Interesuje się partią.
	z-ca przewodniczącego	Józef Kieczorowski	Lat 45. kierownik szkoły w Opaleńcu. Nie należy do żadnej partii. Co do polityki odnosi się dość ogólnie, lecz jest bardziej przychylny naszej stronie. Jako człowiek jest rozsądny i poważny. Wódki nie pije. Wiceprzewodniczącego zastępował tylko zastępczo, gdyż prawdziwy nie nadawał się do tego.
19 i 20, miasto Szczytno	przewodniczący	Henryk Dubniak	Przynależność partyjna – PPR.
	z-ca przewodniczącego	Edmund Przybojewski	Brak danych.

Źródło: AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/36, Wykazy komisji obwodowych z powiatu Szczytno do referendum z 30 VI 1946 r. według źródeł PUBP w Szczytnie, brak daty, k. 38, 44, 49, 56, 63, 70, 76, 83, 89, 96, 102, 111, 116, 122, 127, 132–133, 137, 144, 150–151.

Zdecydowaną większość w komisjach obwodowych mieli działacze PPR. Obwód nr 19 obsadzony był poza Marianem Replińskim bezpartyjnymi członkami komisji. W podanych charakterystykach zachowano oryginalną pisownię⁷¹.

⁷¹ Źródło: AIPN, Oddział Warszawa, sygn. BU 00231/86/36, Wykazy komisji obwodowych z powiatu Szczytno do referendum z 30 VI 1946 r. według źródeł UBP w Szczytnie, brak daty, k. 38, 44, 49, 56, 63, 70, 76, 83, 89, 96, 102, 111, 116, 122, 127, 132, 133, 137, 144, 150, 151.

Aneks nr 3

Wykaz komisji obwodowych głosowania ludowego 30 VI 1946 r. z powiatu Szczytno według źródeł KP PPR w Szczytnie

Nr obwodu	Funkcja w komisji	Imię i nazwisko	Przynależność partyjna
1 – Lipowiec	przewodniczący	Leopold Pleszczyński	SL
	z-ca przewodniczącego	Karol Mozden	PPS
	członkowie	Tadeusz Bednarczyk Stanisław Garaszewski Czesław Ludek Stanisław Urbanek	brak danych brak danych brak danych brak danych
2 – Kobyły	przewodniczący	Franciszek Grabowski	PPR
	z-ca przewodniczącego	Otto Leyding	SL
	członkowie	Antoni Kunka Kazimierz Ptaszyński Irena Mieszczelichowska	brak danych PPR brak danych
3 – Dźwierzuty	przewodniczący	Franciszek Mierzala	brak danych
	z-ca przewodniczącego	Henryk Plochowski	PPS
	członkowie	Stanisław Tora Cecylia Milewska Bolesław Tomaszewski Jan Sztura	PPR SL PPR brak danych
4 – Dźwierzuty	przewodniczący	Franciszek Ciesielski	PPR
	z-ca przewodniczącego	Czesław Chodyna	brak danych
	członkowie	Adolf Kowalczyk Maria Jastrząbek Jan Żebrowski Bolesław Żebrowski	brak danych brak danych brak danych brak danych
5 – Pasym	przewodniczący	Henryk Plechowski	PPS
	z-ca przewodniczącego	Zdzisław Kopeć	brak danych
	członkowie	Edward Śmieciński Józef Biernat Marian Gosiewski Józef Golarczyk	brak danych brak danych SL brak danych
13 – Świętajno	przewodniczący	Stanisław Bronarczyk	PPS
	z-ca przewodniczącego	Antoni Gorczyński	brak danych
	członkowie	Stanisław Kowalczyk Wacław Baciakowski Stanisław Delegowski Tadeusz Homicki	brak danych brak danych PSL brak danych

14 – Duże Jeruty	przewodniczący	Antoni Piórkowski	brak danych
	z-ca przewodniczącego	Władysław Kowalczyk	brak danych
	członkowie	Stanisław Lewandowski Tadeusz Ziełński Józef Tabaka Jan Bartnikowski	brak danych brak danych brak danych brak danych
15 – gmina Szczytno	przewodniczący	Kazimierz Krzykowski	
	z-ca przewodniczącego	Józef Ostaszewski	
	członkowie	Konstanty Dmuchowski Antoni Podpora Józef Kwiatkowski Wilhelm Broda	brak danych brak danych brak danych brak danych
16 – gmina Szczytno	przewodniczący	Kazimierz Miecznikowski	PPR
	z-ca przewodniczącego	Jan Świerch	brak danych
	członkowie	Stefan Olszewski Franciszek Gołębiowski Władysław Lech Lucjan Mikulak	brak danych brak danych brak danych brak danych
17 – Wielbark	przewodniczący	Stanisław Meczyński	PPR
	z-ca przewodniczącego	Władysław Pawlak	brak danych
	członkowie	Lucjan Kowalski Wacław Woźniak Zygmunt Bukowiński Jan Lesiński	brak danych brak danych PPR SL
18 – Wielbark	przewodniczący	Feliks Ignaszewski	PPR
	z-ca przewodniczącego	Czesław Drojchach	brak danych
	członkowie	Józef Nitecki Stanisław Krysik Antoni Olszewski Józef Gładkowski	brak danych brak danych brak danych brak danych

Źródło: APO, KP PPR Szczytno, sygn. 1092/7, Materiały dotyczące Referendum i wyborów do sejmu, klasyfikacja Komisji Obwodowych, wykazy obrad głosowania ludowego, wykaz przewodniczących i zastępców komisji głosowania 1946–1947, Wykaz komisji obwodowych Głosowania Ludowego 30 VI 1946 r. z powiatu Szczytno według źródeł KP PPR w Szczytnie, brak daty, k. 16–17.

Bibliografia

- Brenda W., *Początki działalności Polskiej Partii Robotniczej na Warmii i Mazurach z lat 1945–1946*, „Rocznik Mazurski” 2010, t. 14, s. 169–118.
- Brenda W., *Polskie Stronnictwo Ludowe na tle sytuacji społeczno-politycznej w powiecie szczycieńskim w latach 1945–1947*, „Rocznik Mazurski” 2008, t. 12, s. 87–107.
- Golec J., *Udział organów Milicji Obywatelskiej i Bezpieczeństwa w walce o utrwalanie władzy ludowej na Warmii i Mazurach (wiosna 1945 – wiosna 1947)*, Łódź 1976, mps.
- M. Kallas, *Historia ustroju Polski*, Warszawa 2007.
- Krysiak D., *Polska Partia Robotnicza w województwie olsztyńskim w latach 1945–1948. Struktury, kadry, działalność*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2017.
- Kudrzycki Z., *Sytuacja społeczno-polityczna na terenie powiatu szczycieńskiego w pierwszych latach powojennych*, „Rocznik Mazurski” 2005, t. 9, s. 107–111.
- Osekowski Cz., *Mazurzy wobec referendum z 30 czerwca 1946 roku*, „Borussia” 1996, nr 12, s. 99–102.
- Osekowski Cz., *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.
- Osekowski Cz., *Wybory do sejmu 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000.
- Plotek M., *Trudne początki. Okręg Mazurski w latach 1945–1946*, Dąbrówno 2011.
- Trzciniński J., *Instytucje ustrojowe okresu przejściowego 1944–1947*, [w:] M. Kallas (red.), *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, Warszawa 1990.
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2012.
- Wojnowski E., *Warmia i Mazury w latach 1945–1947. Kształtowanie się stosunków politycznych*, Olsztyn 1968.
- Wykowski B., *Administracja państwowa na przykładzie pracowników starostwa, a zwłaszcza Waltera Późnego i wybranych instytucji użyteczności publicznej w powiecie szczycieńskim w latach 1945–1949*, „Rocznik Mazurski” 2013, t. 17, s. 21–68.
- Wykowski B., *Działalność Waltera Późnego w latach 1945–1949 na terenie powiatu szczycieńskiego*, „Rocznik Mazurski” 2005, t. 9, s. 98–106.
- Wykowski B., *Przygotowanie i przebieg wyborów do Sejmu Ustawodawczego z 19 stycznia 1947 roku w powiecie szczycieńskim oraz trudności organizacyjne KP PPR w Szczytnie po wyborach*, „Rocznik Mazurski” 2018, t. 22, s. 113–141.
- Wykowski B., *W służbie niepodległości czy zniewolenia? Działacze ludowi w powojennej rzeczywistości politycznej na przykładzie powiatu Szczytno w latach 1945–1956*, msp.